

NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT TANULÓK ISKOLAI INTEGRÁCIÓJÁNAK MÓDSZERTANA

NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK
TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJA MAGYARORSZÁGON
– NIEM SZAKPOLITIKAI ELEMZÉSEK

BOGNÁR KATALIN
– HETZER KATA

7

KÖZOKTATÁS

BOGNÁR KATALIN – HETZER KATA

NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT TANULÓK ISKOLAI
INTEGRÁCIÓJÁNAK MÓDSZERTANA

**Nemzetközi védelemben részesített személyek társadalmi integrációja Magyarországon
– NIEM szakpolitikai elemzések**

Kiadja a **Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület**.

A kiadásért felel a Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület elnöke.

Az elemzés a "Nemzetközi védelemben részesített személyek társadalmi integrációja Magyarországon – NIEM Szakpolitikai Elemzések" című sorozat része, amely a NIEM – Nemzeti Integrációt Értékelő Mechanizmus elnevezésű, PL/2015/AMIF/SA azonosítószámú, az Európai Unió Menekültügyi Migrációs és Integrációs Alapja által támogatott nemzetközi kutatási és stratégiai projekt keretében készült el.

A sorozatot szerkesztette: **KOVÁTS ANDRÁS – SOLTÉSZ BÉLA**

Szöveggondozás: **BORBÁTH PÉTER**

ISBN: 978-615-81860-1-8

Az elemzés letölthető a www.forintegration.eu és a www.menedek.hu weboldaláról.

Az elemzésben szereplő vélemények kizárólagos felelőssége a szerző(ke)t terheli. Az Európai Bizottság, valamint a lengyel Belügy- és Közigazgatási Minisztérium nem vállal felelősséget az elemzés tartalmáért, illetve az azokban foglalt információk felhasználásáért.

© Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület, Bognár Katalin – Hetzer Kata, 2021.

Minden jog fenntartva. Az elemzés és az abban található ábrák a szerzői jog védelme alatt állnak. Felhasználásuk csak a szerző(k) és a kiadó megnevezésével engedélyezett.

Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület

1081 Budapest, Népszínház utca 16. III/3.

www.menedek.hu

A projekt az Európai Unió Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapjának (AMIF) lengyelországi nemzeti programja támogatásával valósul meg.

NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT TANULÓK ISKOLAI INTEGRÁCIÓJÁNAK MÓDSZERTANA

NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK
TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJA MAGYARORSZÁGON
– NIEM SZAKPOLITIKAI ELEMZÉSEK

BOGNÁR KATALIN
– HETZER KATA

7

KÖZOKTATÁS

Vezetői összefoglaló

Elemzésünkben összefoglaljuk és rendszerezzük a nemzetközi védelemben részesített tanulók iskolai integrációjával kapcsolatos tapasztalatokat. Röviden felvázoljuk, hogy az oktatáshoz való hozzáférést miképpen befolyásolja a jogszabályi környezet és a szakpolitikai intézkedések hiánya, és mindez milyen helyzetet teremt az érintettek számára a különböző oktatási szinteken. Elemzésünkben azt állítjuk, hogy a szakpolitikai szabályozás, továbbá egységes interkulturális nevelési-oktatási célok hiányában a menekült gyerekek és tanulók integrációjának elősegítésére az érintett nevelési-oktatási intézményekben, valamint civil és egyházi szervezetek célzott programjaiban alakultak ki jó gyakorlatok. Felvázoljuk ezen jó gyakorlatok kialakulásának körülményeit, tartalmi jellegüket, megvalósítóikat. Részletesebben foglalkozunk az érintett oktatási intézményekben működő pedagógiai gyakorlatokkal. Végül szakpolitikai ajánlásokat fogalmazunk meg arra vonatkozóan, hogy milyen rendszer szintű intervenciókra lenne szükség. Javaslatainkban tételesen megnézzük a megjelenő problémákat, a jelenleg működő ad hoc gyakorlatokat, és megfogalmazzuk a jövőbeli, rendszerszintű megoldásokra vonatkozó javaslatainkat.

1. Bevezetés

Elemzésünkben összefoglaljuk és rendszerezzük az elmúlt évtized – nemzetközi védelemben részesített tanulók iskolai integrációjával kapcsolatos – tapasztalatait, és szakpolitikai ajánlásokat teszünk arra vonatkozóan, hogy az ellátórendszer különböző szintjein mit lehet tenni annak érdekében, hogy a több szempontból is kiszolgáltatott helyzetű gyerekek könnyebben és sikeresebben férjenek hozzá a közoktatáshoz.

Írásunk célja kettős: fontos számunkra, hogy felhívjuk a laikus érdeklődők figyelmét a menekült gyerekek közoktatási helyzetére, másrészt szeretnénk motiválni az érintetteket abban, hogy a nehezített körülmények ellenére helyi jó gyakorlatok kialakításán kísérletezzenek.

Reméljük, ajánlásaink eljuthatnak a döntéshozókhoz is, és újraalakulhat az illetékes szaktárcák összefogásával koordinált migráns gyerekek oktatása munkacsoport is.

Az elemzés elkészítéséhez számos olyan szakmai anyagot felhasználtunk, amelyek az elmúlt időszakban a tárgyban születtek, interjút készítettünk érintett szakemberekkel és diákokkal. Szakmai anyagunk legfőbb bázisa a szerzők személyes tapasztalata: az elmúlt években mindketten sok időt töltöttünk a nemzetközi védelemben részesült diákok iskolai integrációjának támogatásával különböző szakmai tevékenységeken keresztül. Pedagógus szakmai

fórumok facilitátoraiaként, mentorprogramok kidolgozójaként, iskolai integrációs projektek megálmodójaként, kutatóként rálátásunk van az ellátórendszer nehézségeire, kihívásaira, de ugyanígy élményeink vannak a helyi jó gyakorlatokkal kapcsolatosan is. Szakértői tapasztalatunk bázisa a Menedék – Migránokat Segítő Egyesület több, mint két évtizedes szakmai munkája, emellett fontos információkat gyűjtöttünk össze a hasonló területen aktív szervezetek munkatársaitól is.

2. Helyzetkép

A menekültek, kiegészítő védelmet élvezők és menedékkérők beiskolázása és iskolai integrációja a [Nemzeti Integrációt Értékelő Mechanizmus](#), a továbbiakban: NIEM projekt indikátorai által mért egyik szakpolitikai terület. Az értékelő mechanizmus 170 indikátora közül 15 foglalkozik az oktatáshoz való hozzáféréssel, az oktatási intézményekbe való bekerülés módjával, illetve a tanulmányok során elérhető célzott, speciális támogatások meglétével és azok típusaival.

Már a MIPEX ([Migrant Integration Policy Index](#)) adatai alapján is ismert, hogy a magyar közoktatási rendszer az európai sereghajtók között van a külföldi (migráns) tanulók számára nyújtott integrációs lehetőségek és támogatások tekintetében¹. Ha a kifejezetten nemzetközi védelemben részesülők helyzetére szűkített NIEM indikátorokat vizsgáljuk, hasonló a helyzet: nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony a magyar érték.²

Mi lehet ennek az oka? Az adatokat vizsgálva négy sajátosságot találunk. Az első, hogy feltűnően nagy a szakadék a jogosultságok megléte, és az esélyegyenlőséget biztosító támogatások hiánya között. Magyarország viszonylag jó pontátlagot (100-ból 87,5) ér el a jogszabályi feltételek vizsgálatakor, ugyanakkor a jogok gyakorlását biztosító szakpolitikai intézkedések terén ez a pontátlag már csak 16,7, a megvalósítás és intézményi együttműködések esetében pedig 0.

Az alacsonyabb pontszám második strukturális oka, hogy a nemzetközi védelemben részesítettek sok más európai országgal szemben még az elvi jogegyenlőség mellett sem tudnak megfelelni a felsőfokú tanulmányok esetén

1 Huddleston, Thomas et al.: *Migrant Integration Policy Index* 2015. Barcelona, Centre for International Affairs and Migration Policy Group, 2015, 30.

2 Wolffhardt, Alexander – Conte, Carmine: *The European Benchmark for Refugee Integration: A Comparative Analysis of the National Evaluation Mechanism in 14 EU Countries. Evaluation 1: Summary Report*. Warsaw, Brussels, Migration Policy Group – Institute of Public Affairs, 2020, 36–37.

támasztott feltételeknek annak ellenére, hogy az oktatási intézményekhez való hozzáférés, a beiskolázási lehetőség, sőt, a tankötelezettség az alap- és középfokú oktatási intézményekben minden további korlátozás nélkül hozzáférhető.³

A harmadik probléma, hogy a közoktatási rendszerből teljes egészében hiányoznak azok a speciális, célzott programok, amelyek a nemzetközi védelmet élvező (és általában a migráns háttérű) tanulók sikeres beilleszkedését és tanulmányi, nyelvi felzárkózását segítenék. Sem a nemzeti alaptantervben, sem az állami kiegészítő programok között, sem pedig a pedagógusképzési és továbbképzési programok kínálatában nincs ilyen elem. Jelen szakpolitikai elemzés egyik célja épp az, hogy bemutassa azokat az alulról jövő, az iskolák által megvalósított programokat és oktatási-nevelési módszereket, amik e hiányosság pótlására születtek. A NIEM indikátorrendszer ugyanakkor deklaráltan csak olyan szakpolitikákat és intézkedéseket vizsgál, amelyek részét képezik a nemzeti integrációs programoknak, azaz van jogszabályi, közigazgatási és finanszírozási háttérük, és nem ad hoc módon, projekt-alapon működnek.

A negyedik probléma, hogy a migráns háttérű tanulók közoktatási helyzetéről elérhető statisztikai adatok rendkívül pontatlanok és elnagyoltak, ezen belül a nemzetközi védelmet élvező tanulók azonosítása, és helyzetük értékelése szinte lehetetlen. Ez nemcsak a szakpolitikai programok értékelését nehezíti meg (noha Magyarország esetében ez a probléma értékelhető programok hiányában nem áll fenn), hanem azok tervezését, illetve a szükségességük melletti szakmai érvelést is nehezzé teszi. Magyarországon a nemzetközi védelemben részesített (menekült, oltalmazott, befogadott) gyerekek a magyar állampolgárságúakhoz hasonlóan tankötelesek, beiskolázásukra, a közoktatásban való részvételükre a 2011. évi CXCV. Törvény a nemzeti köznevelésről rendelkezései vonatkoznak. 92. § (1) *A nem magyar állampolgár kiskorú akkor válik óvodai ellátásra jogosulttá, továbbá akkor tanköteles Magyarországon, ha menekült, oltalmazott, menedékes, valamint a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 25/B. § (1) bekezdés b) pontja alapján befogadott jogállású.*

A menedékkérő gyerekek esetében speciális a helyzet: a menedékkérelem benyújtásától kezdve joguk van a közoktatásban való részvételre, a státusz megszerzése után pedig tankötelesek. A terepen dolgozó segítő szakemberek és a befogadó intézmények munkatársainak is az a tapasztalata, hogy a Menekülteket Befogadó Állomásokon lévő gyerekek számára erősen akadályozott a hozzáférés az oktatáshoz, jellemző, hogy a befogadó állomás munkatársai az

³ lásd Faludi Julianna és Lakatos Zsombor elemzését ebben a sorozatban

adminisztratív nehézségekre (lakcím, TAJ, NEK adatlap intézés nehézségei⁴) hivatkoznak, és ritka, hogy a közoktatás intézményrendszerébe való bekapcsolódást támogatják. Ha mégis ez történik, akkor több példa van arra, hogy a körzeti iskola nem teljesíti a jogszabály által meghatározott köteleességét. Esetenként utazó pedagógusok tartanak a befogadó intézményekben „tanórát”, de ezek pusztán nyelvi kompetenciafejlesztésre, tantárgyi fejlesztésre irányulnak, semmiképp nem tekinthetők a mainstream oktatási rendszer részének.⁵

Több szakmai ajánlás⁶ foglalkozik azzal, hogy kezdetben szükség van anyanyelvi oktatás biztosítására, ez azonban jelenleg sem a menedékkérő, sem a nemzetközi védelemben részesített gyerekek esetében nem valósul meg. Itt érdemes megjegyezni, hogy a magyar közoktatási rendszer az elmúlt évtizedben folyamatosan romló tendenciát mutat az esélykiegyenlítés, a lemorzsolódás csökkentése, minőségi ingyenes oktatáshoz való hozzáférés terén. A területi egyenlőtlenségek egyre nőnek, folyamatos a pályaelhagyás a pedagógusok részéről, a hátránnyal rendelkező magyar gyerekek számára is egyre nehezebb megfelelő intézményt találni. A tankötelezettségi korhatár 2014-es leszállítása miatt (jelenleg 16 év) sok fiatal esik ki az oktatási rendszerből.⁷

Mindezen tényezők alapvetően meghatározzák a speciális szükségletekkel rendelkező, nemzetközi védelemben részesített tanulók közoktatásban való boldogulásának lehetőségeit.

A kétezres évek elején megfogalmaztak néhány szakpolitikai ajánlást⁸ a migráns gyerekekkel kapcsolatban, hogy az iskolák helyi szinten beépíthessék ezeket a speciális aspektusokat a pedagógiai programjukba.

Előremutató volt az a 2005-ös OM iránymutatás⁹, melyben meghatározták az interkulturális pedagógiai rendszer alapvető normáit, és garanciákat fogalmaztak meg: „A magyar közoktatásban mind nagyobb számban vannak nem

4 Bár a lakcím-ügyintézés alapesetben automatizmus, a TAJ-kártya ügyintézés sokszor elhúzódik. A Nemzeti Egységes Kártyarendszerben igényelhető adatlapot pedig csak TAJ szám és lakcímkártya esetén állítják ki. NEK adatlap pedig nem csak a diákigazolvány igényléséhez, hanem a beiratkozáshoz is szükséges

5 A Menedék Egyesület megkérdezett munkatársainak közlése

6 Pl. a TANÁCS 2003/9/EK irányelve a menedékkérők befogadása minimumszabályainak [megállapításáról](#)

7 Részletesebben a témáról pl. [itt](#) lehet olvasni:

8 Pl. Artemisszió Alapítvány Babel Projektje, illetve a Bevándorlási Hivatal és az SZCSM által működtetett munkacsoport javaslatai

9 OM (2005). OM [közlemény](#) a külföldi állampolgár gyermekek, tanulók interkulturális pedagógiai rendszer szerinti óvodai nevelése és iskolai nevelése-oktatása irányelveinek kiadásáról. (2005)

magyar állampolgárságú gyermekek, tanulók. Ez új feladat elé állítja az óvodákat és iskolákat, hiszen sok gyermek, illetve tanuló nem magyar anyanyelvű, tanulmányait eddig nem Magyarországon folytatta, s nem a tanév elején iratkozik be az óvodába, iskolába. A pedagógiai munkát befolyásolja még a család magyarországi tartózkodásának célja, jövőbeni tervei is. A külföldi állampolgár tanulókkal való bánásmód szempontjai tehát sokfélék, mégis – főként a külföldiek oktatásában nagy hagyományokkal rendelkező országok tapasztalata alapján – vannak olyan alapelvek, amelyek iránymutatóak egy koherens cél- és feladatrendszer kidolgozásához, vannak olyan eljárások, amelyek valószínűsítik a tanulási és tanítási hatékonyságot.”

Ennek bevezetését feltételül szabták az ún. „migráns normatívához” is (külföldi gyerekek után járó speciális támogatás), ami lehetőséget és plusz forrást adhatott ahhoz, hogy szakszerű támogatásban részesüljenek a külföldi gyerekek, tanulók. Az elmúlt évek migránsellenes kampányainak következményeként vannak iskolák, melyek – attól való félelmükben, hogy elveszítik a többségi társadalombeli tanulókat – továbbhárítják a beiskolázás felelősségét.¹⁰ Az ellátórendszer nincs felkészülve arra, hogy a speciális szükségletek (pl. nyelvi akadályok) esetén elvégezze a gyerekek iskoláérettségi vagy egyéb speciális nevelési igénnyel kapcsolatos vizsgálatát. Ezen a területen is nagy különbségek látszanak: egyes szakemberek és intézmények segítséget kérnek, hogy megoldják a felmerülő problémát, viszont vannak olyan esetek, amikor a gyerekek nem kapják meg a megfelelő ellátást.¹¹

A nemzetközi védelemben részesült gyerekek és tanulók előző (akár kibocsátó országbeli, akár az út közben megszerzett) tanulmányainak elfogadása is sokféleképp zajlik. Egyes intézményvezetők több tapasztalattal rendelkeznek a nemzetközi védelemben részesült gyerekekkel kapcsolatban, és elfogadják a tanulók menekültügyi eljárás során tett nyilatkozatát, és a korábbi tanulmányokat. Más intézményekben viszont különbözeti vizsgát javasolnak, vagy nem veszik figyelembe a befejezett tanulmányokat. Legtöbb esetben ez a sokféleség a központi szabályozás hiányából, illetve az oktatási és menekültügyi jogszabályok összehangolatlanágából fakad. Pedig a beiratkozás folyamatát gyakran megkönnyíti, ha a civil szervezetek segítő szakemberei felhívják a figyelmet a jogszabályban rejlő lehetőségekre.

A középiskolai felvételi során is egyértelmű hátránnyal indulnak a menekült diákok. A központi felvételi megírásához anyanyelvi szintű magyar nyelvvis-

¹⁰ Erre vonatkozóan több civil szervezetnek hasonlóak a tapasztalatai, legutóbb egy – UNHCR által koordinált oktatási kerekasztalon merült föl a probléma. Több esetben maguk az iskolaigazgatók hivatkoznak arra, hogy a tanulókért folyó versenyben hátrányt jelent, ha nő a migráns/roma gyerekek létszáma.

¹¹ Erre vonatkozóan a Menedék Egyesület napi gyakorlatából vannak információink, van, hogy az érintett gyerekek szülei keresik meg az egyesületet, de van, hogy a Pedagógiai Szakszolgálat vagy az iskola kér segítséget konkrét ügyben.

meret szükséges, és a nem magyar anyanyelvű diákok sem mentesülnek ez alól (annyi kedvezményben részesülnek csupán, hogy hosszabb idő áll rendelkezésükre a teszt megírásakor).

Elmondható, hogy míg az óvodai és általános iskolai hozzáférés többnyire biztosított, addig a középfokú és felsőfokú tanulmányokhoz való hozzáférés¹² a fentiek miatt nagyon korlátozott. Ront az esélyeken, hogy a tankötelezettségi korhatár 16 év; ez sok esetben a menekült tanulók korai lemorzsolódásához vezet. Az iskoláknak nincs sok eszköze arra, hogy a kevésbé motivált, a munka világát gyakran kényszerből választó diákokat bent tartsák a rendszerben, és erre hivatkozva nem is mindig vállalják a beiskolázásukat. Önmagában a tankötelezettség 18 éves korra való visszaállítása nem megoldás: komplex, munkaerőpiaci integrációt támogató, rugalmas képzési rendszerre lenne szükség.¹³ A 2020-as szakképzési reform ezt a célt szolgálja, egyes oktatástató szakemberek szerint azonban nem egyértelműen pozitív irányban befolyásolja a hátrányos helyzetű tanulók sikeres társadalmi- és munkaerőpiaci integrációját.¹⁴

A tanárképzésben a tanári hivatásra felkészítő általános pedagógiai és pszichológiai kurzusok között nincs olyan, ami kifejezetten a menekült (vagy akár külföldi) gyerekek, tanulók nevelésére, oktatására készítene fel. Általánosságban a multikulturális nevelés, vagy az inkluzivitás, integráció témájában is nagyon kevés az elérhető kurzus. A már „terepen” dolgozó pedagógusok számára szintén esetleges, hogy elérhető-e menekültspecifikus módszertani képzés.

Összegzésként: A magyar állampolgárokkal azonos státusz, az oktatás-nevelés terén biztosított jogegyenlőség látszólag előnyös helyzetet teremt a nemzetközi védelemben részesített gyerekek számára, és biztosítja a sikeres iskolai integrációt. Azonban harmadik országbeli állampolgárok és menekültek integrációját mérő indikátorrendszerek (MIPEX, NIEM) adatai is alátámasztják, hogy Magyarország az oktatásügy terén a sereghajtók közé tartozik, alapvető strukturális hiányosságokat mutatva mind a jogszabályi környezet, mind pedig a mainstream és speciálisan célzott intézkedések és szakpolitikák terén.

Az azonos feltételek biztosítása semmiképp sem elégséges: bár jogilag lehetővé teszi a részvételt, de ahhoz, hogy az érintett gyerekek, fiatalok élni tudjanak a jogaikkal, célzott támogatásra lenne szükség szakpolitikai és mikroszinten is. Ez teljes mértékben hiányzik. A jogegyenlőség sok esetben nem jelent valódi hozzáférést, a valódi részvétel lehetőségét.

¹² lásd Faludi Julianna és Lakatos Zsombor elemzését ebben a sorozatban

¹³ www.ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/hany_eves_korig_tartson.pdf

¹⁴ www.net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1900080.tv; hKritika.pl. itt: Erce Krisztina – Radó Péter: [A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai](#). *Iskolakultúra*, Vol. 29, 2019/7, 8–49.

3. Hogyan lehetnek mégis jó gyakorlatok?

Szakpolitikai szabályozás, továbbá egységes interkulturális nevelési-oktatási célok hiányában a menekült gyerekek és tanulók integrációjának elősegítésére az érintett nevelési-oktatási intézményekben, valamint civil és egyházi szervezetek célzott programjaiban alakultak ki jó gyakorlatok. (Leggyakrabban olyan intézményekben, ahol kéttannyelvű oktatás zajlik, vagy amelyek bevándorlók által sűrűn lakott területben helyezkedik el, így nagyobb arányban jelennek meg külföldi tanulók.) Az említett civil és egyházi szervezetek fő profiljukként a bevándorlók/menekültek integrációjának támogatását tűzték ki célul, ennek fontos szelete az oktatási integráció támogatása. Sok esetben ennek mentén találták meg egymást a programokat megvalósító civil/egyházi szervezetek, és a tanulóikat fogadó oktatási intézmények. A jó gyakorlatok kialakulását, megszilárdulását, szakmai fejlesztését az is megnehezíti, hogy a legtöbb magyarországi intézményben a külföldi tanulók rendkívül kis számban vannak jelen: valamennyi nevelési-oktatási szint esetében a számarányuk körülbelül 1%, a nemzetközi védelemben részesülők jelenléte pedig ennek is csak töredéke. Azok az intézmények, ahol kialakultak jó gyakorlatok, általában egyaránt fogadnak menekült és más migráns tanulókat, és leginkább azokon a területeken alakítottak ki integrációs gyakorlatokat, melyekben a szükségletek hasonlóak. Kifejezetten a menekült gyerekek speciális szükségleteire reagáló programokat leginkább civil és egyházi szervezetek valósítanak meg, sok esetben szoros partnerségben óvodákkal és iskolákkal. Az intézmények vállaltan a nevelési profiljuk részévé teszik az integrációs célokat, és hosszú távon fenntartják (projekt támogatások nélkül, illetve között is) ezeknek a működtetését.¹⁵

Ahogy a helyzetképből is látszik, a külföldi tanulók oktatásával, nevelésével foglalkozó iskolák és a pedagógusok nem kapnak sem anyagi, humán erőforrásbeli, sem pedig módszertani támogatást az iskolafenntartótól, illetve a felelős szakminisztériumtól. Ennek ellenére ki tudtak fejleszteni számos olyan módszert, gyakorlatot, amellyel sikeresen tudják támogatni a külföldi (köztük a nemzetközi védelmet élvező) tanulók iskolai integrációját. Ezek a gyakorlatok részben korábbi támogatási programok fennmaradó eredményeként, részben nemzetközi és hazai projektszintű módszertani és képzési projektek eredményeként, részben pedig tapasztalati alapú saját fejlesztésként jöttek létre.

A kialakult gyakorlatok, programok azonban ad hoc jellegűek, fragmentáltak, egy-egy fontos szükséglet kielégítésére reagálnak, ritkán holisztikus szemléletűek. Ezt erősíti, hogy főleg pályázati forrásokból, projektalapon valósulnak meg, így hosszú távon nehezen tervezhetőek és fenntarthatók, és

¹⁵ Pl. az Erzsébetvárosi Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola (Dobszui), Kőbányai Bem József Általános iskola, BMSC Than Károly Óiskola és Gimnázium

sok esetben a valós szükségleteket és fejlesztési irányokat felülírják a támogatási célokban megfogalmazott elvárások és indikátorok. Mégis, ezek a programok, jó gyakorlatok sokszor valós segítséget nyújtanak a menekült gyerekek integrációjában, iskolai előmenetelükben. Tartalmát tekintve a legtöbb jó gyakorlat közvetlenül a menekült gyerekek egyéni fejlesztésére, illetve tanulási támogatására irányul. Ezen belül is középpontban van a magyar mint idegen nyelv fejlesztése, egyéni mentorálás, tanulássegítés. Ezek a programok sokszor kiegészülnek szociális munkával, és hangsúlyt fektetnek a család és az oktatási intézmény közötti kommunikáció támogatására. Sok támogatási program irányul a pedagógusok, szakemberek fejlesztésére. Ezek középpontjában általában képzések, szakmai fórumok állnak, melyek célja a szemléletformálás, illetve a módszertani segítségnyújtás. A „befogadó közeg” (vagyis a többi gyerek, szülő) társadalmi tudatosságának növelésére irányuló programok száma azonban elenyésző. Ez sajnos arra utal, hogy az integrációs folyamat kétirányúsága sérült, a felelősség a menekült családok kezében van. Az interkulturális pedagógia egyértelmű előnyei, amelyek ugyanúgy vonatkoznának a kisebbségi, mint a többségi résztvevőkre, így nem tudnak megnyilvánulni a magyar oktatási közegben. A támogatási programok nagy része európai uniós forrásokból valósult meg (EIA, EMA, MMIA), ezekből azonban oktatási célokra a 2015-ös migráns „váltásgot” követő átcsoportosítások után nem juttatott a magyar állam.¹⁶

Ezenkívül elenyésző mértékben vannak jelen egyéb (nemzetközi vagy állami) támogatási programok. Jelenleg az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága támogat ilyen jellegű programot Magyarországon: a Menedék Egyesület nyújt komplex iskolai integrációt támogató szolgáltatást, önkéntesek tantárgyi korrepetálást végeznek, pszichés támogatást kaphatnak gyerekek, életkor szerinti gyereklubok valósulnak meg, az iskolákban pedig társadalmi tudatosságot növelő programok zajlanak. Interkulturális közvetítők dolgoznak azon, hogy áthidalják a kulturális szakadékokat. A Jezsuita Menekültszolgálat munkatársai magyar nyelvi oktatást és szociális támogatást nyújtanak, az Evangélikus Diakónia Integrációs Szolgálata és a Református Missziói Központ Menekültmissziójából alakult Kalunba Szociális Szolgáltató Nonprofit Kft. valósít meg oktatási integrációs célokat. Az említettek mellett, elszóra találunk – főként ERASMUS+ – projekteket, amelyeket több esetben nem kifejezetten menekült célcsoportra szakosodott szervezetek valósítanak meg. Mivel ezeknek a szervezeteknek egy része nehezen fér hozzá a célcsoporthoz, legtöbb esetben igénybe veszik a tapasztalt segítő szervezetek segítségét.

¹⁶ Részletesebb bemutatása a projekteknek itt: Lakatos Zsombor – Pataki Nikolett: Hogyan tovább? Migráns háttérű fiatalok köznevelési-oktatási integrációja. *Educatio*, Vol. 26, 2017/3, 352–364. Az ICCR-Budapest Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítványa 2007 és 2014 között az Európai Integrációs Alap, valamint az Európai Migrációs Alap támogatásában megvalósult iskolai integrációt támogató projektek ex-post értékelése ([kutatási beszámoló](#)).

A 2015-ös menekülteket támogató civil összefogás eredményeként létrejöttek olyan segítő közösségek, melyek a mai napig aktív, laikus segítséget nyújtanak rászorulóknak.¹⁷

4. Jó gyakorlatok – az intézményi közeg

A nemzetközi védelemben részesülő gyerekek és tanulók nevelési-oktatási integrációját segítő jó gyakorlatokat a továbbiakban a megvalósító intézményeken keresztül mutatjuk be, szakértői tapasztalataink mellé segítségül hívva több olyan tanulmányt, ami részletesen tárgyalja a témát.¹⁸

A nevelési, oktatási intézmények integrációs gyakorlatát alapvetően meghatározza, hogy milyen létszámban vannak jelen külföldi tanulók. Magyarországon a külföldi (ezen belül pedig a nemzetközi védelemben részesített) tanulók aránya a közoktatásban nagyon alacsony. (A 2018/2019-es tanévben a menedékjogot kérő és menekült gyermekek száma az óvodában: 30, az általános iskolában: 52, a középiskolában: 84.) Ebből is látszik, hogy országos szinten milyen kevés intézmény érintett egyáltalán ezen a területen.

4.1. Intézmények, ahol nagyobb számban vannak jelen külföldi tanulók

Vannak olyan iskolák, amelyek hagyományosan menekültbarátoknak tekinthetők. Ezek közül a legtöbb részt vett olyan projektben, ami kifejezetten migráns/menekült specifikus fejlesztésre irányult. Az elhelyezkedésük is olyan, hogy könnyen elérhetők az érintettek számára. Előnyt jelenthet az is, ha adott etnikai közösségbe tartozó családok gyerekei járnak oda, de segítséget jelenthet egy segítő szervezettel kialakult jó kapcsolat.

Azokban az óvodákban és iskolákban, ahol nagyobb számban vannak jelen külföldi/menekült tanulók, kialakultak olyan jó gyakorlatok, amelyek segítik az integrációt.¹⁹ Jól ismerik a beiratkozás, beiskolázás adminisztratív feltételeit és menetét, ebben segíteni tudják a családokat. Sok esetben idegen nyelven is elérhetők tájékoztató anyagok az intézmény körül kialakult kapcsolati hálóban az érintettek számára könnyebb a tájékozódás. Az általános iskolákban

17 Pl. Segítsünk Együtt a Menekülteknek – informális, Facebook-on alakult csoport, Szent Egyed Közösség

18 László Zsuzsa (szerk.): „Tehát egymástól tanulni nagyon-nagyon sok mindent lehet.” [Hazai és európai jó gyakorlatok az interkulturális pedagógia és a migráns gyerekek integrációja terén](#). Menedék Egyesület, Budapest, 2013.

19 Pl. Kőbányai Mocorgó Óvoda, Bem József Általános Iskola, Erzsébetvárosi Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, Semmelweis Egyetem Bókay János Szakgimnáziuma

kialakult valamiféle gyakorlat a korábbi tanulmányok figyelembevételére – sok esetben ez a bizonyítványok elfogadását (illetve menekültek esetében éppen az ettől való eltekintést) jelenti, és kevésbé valós szintfelmérést, a képességek és kompetenciák feltérképezését. Szintén kialakult az osztályba sorolás pedagógiai módszertana, sok esetben követve az életkor alapján történő osztályba sorolás gyakorlatát (bár sajnos továbbra is előfordul az alacsonyabb osztályba való irányítás.) A középiskolákba való bekerülés sajnos kevésbé zökkenőmentes.²⁰ Mint azt fentebb írtuk, a külföldi tanulók esetében sem tekintenek el a magyar nyelv ismeretét magas szinten elváró központi felvételitől. Mivel azonban ez igen nagy nehézség a menekült tanulók számára, így van olyan civil szervezet, amely felvállalta a felvételre való felkészítést. A befogadó középiskolák vezetői saját hatáskörben dönthetnek a diákok felvételéről (év közben felvételi nélkül is vehetnek fel diákokat, vagy az írásbeli eredmények mellett / helyett szóbeli vizsgáztatás alapján), amivel a támogató középiskolák vezetői élnek is.

Minden iskolaszinten (és az óvodában is) jellemző, hogy van gyakorlata a szülőkkel való kommunikációnak. Mivel ennek támogatására a civil szervezetek is nagy hangsúlyt fektetnek, interkulturális közvetítő szakemberek delegálásával segítik a szülők és a pedagógusok közötti kommunikációt, illetve olyan kapcsolati háló alakul ki, ami segíteni tudja az új családokat. Még mindig jellemző gyakorlat azonban, hogy maguk a tanulók (vagy testvéreik, más gyerekek) fordítanak, ami sokszor nehézséget jelent. A nyelvi akadályok leküzdésén túl (vagy azokkal együtt) az ilyen intézményben dolgozó pedagógusok nyitottabbak, magabiztosabbak a szülőkkel való kommunikációban, és kevésbé fordul elő, hogy az ismeretlentől való félelem miatt nem jön létre kapcsolat.

A nyelvi akadályok eltérő módon jelennek meg különböző életkorban és intézményi szinteken. Az érintett óvodákban a pedagógusok hangsúlyozzák és gyakorolják a nem verbális tevékenységek (kézműves alkotás, játék, zene stb.) integráló szerepét, valamint törekednek arra, hogy a menekült gyerekek magyar társaikkal együtt játszva sajátítsák el a nyelvet. Az általános iskolában (főleg az alsó tagozaton) még kevésbé okoz nehézséget a magyar nyelv hiánya, sőt, gyakran a magyar mint idegen nyelv (rövidítve MID) tanár is jelen van az intézményben, aki egyénileg vagy kis csoportban segíti a fejlesztést. Ha ez nem is valósul meg, az egyéni segítség szinte mindenhol jellemző, ahogyan az is, hogy a pedagógusok kialakították a magyarul még nem (jól) beszélő tanulók számára a differenciált követelmények és értékelések rendszerét. Felső tagozaton, és főleg a középiskolákban a magyar nyelv hiánya nagyobb nehézséget okoz. Általában azokban az intézményekben van magyar mint idegen nyelv tanár, ahova nagyobb számban járnak külföldi tanulók: látunk

²⁰ Egy középiskola igazgatójának és a Menedék Egyesület [iskolai integrációval foglalkozó szakembereinek információi alapján](#).

példát arra is, hogy a MID órarendbe építve elérhető a diákok számára (például magyar irodalom tantárgy helyett, vagy csoportos külön órakon), és a tanulók integráltan vehetnek részt az oktatásban. Arra is van példa azonban, hogy egy menekülteket fogadó nyelvi előkészítő osztály a későbbiekben is szegregált marad az iskolán belül.

A külföldieket fogadó iskolákban többnyire ad hoc módon alakulnak ki a differenciált követelmények, a tanulás támogatása, illetve az értékelés. Jellemző az egyéni támogatás, segítség a tantárgyi felzárkózásban, akár saját készítésű segédanyagok, óravázlatok által. Ezek a gyakorlatok esetlegesek, sokszor egy iskolán belül sem egységesek, mivel általánosan elfogadott módszer híján a pedagógusok egyéni felelősségén/kompetenciáján múlik, hogy miként közelíti meg a kérdést.

A közösségbe fogadás, a tanulók, családok befogadása is tudatosabban zajlik ezekben az intézményekben. Nagyon sokat jelent, hogy az óvoda, iskola közössége számára nem ismeretlen, sőt, evidencia a más nyelvű és kultúrájú gyerekek jelenléte. Bár a kulturális különbözőségekből adódó konfliktusok kezelése sok esetben még nem működik igazán jól, mégis van egy kollektív nyitottság, tapasztalat, illetve jó gyakorlatok. Jellemző a többségi gyerekek felkészítése, társadalmi tudatosságuk növelése is. Sok esetben megjelenik a menekült tanuló saját kultúrájának megismerésére való igény, törekvés (pl. ünnepek, szokások), de ez gyakran marad meg az egzotizáló gyakorlatok szintjén. Ezek az intézmények aktívan működnek együtt a menekülteket támogató civil és egyházi szervezetekkel, valamint sikeresen pályáznak támogatási programokra, ezzel is fejlesztve szakmai gyakorlatukat és erőforrásaikat.

4.2. Intézmények, ahol kisebb számban, vagy egyáltalán nincsenek jelen külföldi tanulók

Azokban az iskolákban, ahol kevés menekült gyerek jár, gyakran egyáltalán nem tematizálódik a kérdés. Ezekre a helyzetekre inkább jellemző a „hideg integráció”²¹ stratégiája, ennek során a pedagógus attitűdje az, hogy „ez a gyerek is csak gyerek, majd ráragad a tudás”. Esetenként ez a stratégia beválhat (ez nagyban függ a családok háttérétől, illetve a tanulók egyéni tulajdonságaitól), de a segítő szervezetek tapasztalatai szerint látensnek maradhatnak a problémák. Ezekben a helyzetekben előfordulhat, hogy a menekült gyerekek elszigetelődik. Előfordulhat az is, hogy egy-egy pedagógus ösztönösen vagy éppen teljesen tudatosan, szakmai érvek mentén kialakítja a fent említett jó gyakorlatok egy részét. Ez azonban nem mindig elegendő a sikeres iskolai integrációhoz.

²¹ Bővebben a jelenségről itt: Feischmidt Margit – Nyíri Pál (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*, Budapest, MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet – Sík Kiadó, 2006, 136.

Vannak olyan intézmények is, melyek egy speciális helyzetből adódóan (például kísérő nélküli kiskorúakat fogadó állami intézmény körzetes iskolája, vagy menekülteket fogadó családok átmeneti otthona körzetes iskolája) nagyobb számú menedékkérő vagy menekült gyermek, tanuló fogadására lett volna hivatott, ezt azonban nem vagy csak részben teljesítette. Ezekre az iskolákra jellemző, hogy (az amúgy valóban nagy szakmai kihívást jelentő helyzetben) nem kaptak semmilyen állami támogatást, és ennek hiányában nem tudtak megfelelni a szakmai kihívásoknak. Nem vették fel, vagy magántanulósították a menekült gyerekeket (vagy egy részüket), ami az iskolai integráció ellehetetlenítését jelenti.²²

5. Speciális helyzetek és szükségletek

A menekült gyerekek, tanulók egyéni iskolai életútját vizsgálva azt látjuk, hogy azonkívül, hogy (a fent felvázolt típusok közül) milyen intézménybe kerülnek, iskolai integrációjuk szempontjából meghatározó, hogy mely iskolaszinten (azaz milyen életkorban) kerülnek be az oktatási rendszerbe. Azok a gyerekek, akik óvodás vagy kisiskolás korban kerülnek be a magyar oktatásba, sokkal nagyobb eséllyel tudnak integrálódni és később sikeres iskolai utat bejárni, mint akik később érkeznek.

A menekült gyerekek oktatási szempontból egyik legkiszolgáltatottabb csoportját alkotják azok, akik szüleik nélkül vagy szüleiktől elszakítva kényszerülnek Magyarországon tartózkodni. Jellemzően már nem tanköteles korúak, sokszor rá vannak kényszerítve arra, hogy munkát vállaljanak.

A hazai ellátórendszer sajátossága, hogy a menekült fiatalok utógondozottként csak akkor tudnak támogatást kapni, ha tanulmányaikat folytatják. Így az iskolába járás motivációja legtöbb esetben pusztán az iskolalátogatási igazolás megszerzésére korlátozódik. Több iskola volt, amely – együttműködve civil vagy egyházi szervezettel – felvállalta a szakellátásba került menekült gyerekek iskolai integrációjának támogatását. 2008-tól kezdődően néhány éven keresztül pályázati forrásból támogatott projektek keretében volt motiváció, plusz erőforrás és szakmai támogatás is ahhoz, hogy feladatukat innovatívan végezzék. Az elmúlt évek során, egyre kevesebb az olyan intézmény/szakember, aki a szűkülő lehetőségek mellet extra energiát fektetne a menekült fiatalok tanulmányainak támogatására. Egyes iskolák pusztán azért fogadnak menekült diákokat, mert így nő a normatíva és a létszám biztosítja a fennmaradásukat.

²² A menekülteket befogadó intézmények létrehozásakor nem fordítanak kellő figyelmet a helyi lakosság tájékoztatására pl. Vámoszabadi, Debrecen esete. Valószínű, hogy csökkenthető lenne az ellenállás, ha a lakosság bevonásával történe meg az elhelyezés.

6. Szakpolitikai ajánlások

Az alábbiakban áttekintjük, hogy a jelenlegi szabályozásból kialakult gyakorlat hogyan támogatja a nemzetközi védelemben részesített tanulók iskolai integrációját és megvizsgáljuk azt is, milyen rendszerszintű intervenciókra lenne szükség ahhoz, hogy a jogegyenlőség tényleges hozzáférést jelenthessen. Természetesen szükség van arra is, hogy a mikro- és mezoszinten jól működő gyakorlatok egységes rendszerbe illeszkedjenek, támogatva az érintett szakemberek munkáját.

1. táblázat: Problémák, jelenlegi ad hoc gyakorlatok, és rendszerszintű megoldási javaslatok a nemzetközi védelemben részesített tanulók iskolai integrációjának területén

Probléma	Jelenlegi ad hoc gyakorlatok	Jövőbeli, rendszer-szintű megoldás
A menedékkérő gyerekek nem férnek hozzá a közoktatás rendszeréhez.	Civil szervezetek által megvalósított előintegrációs programok, magyar nyelvi fejlesztés, felkészítés az iskolára, „utazó tanárok” – mindez esetleges módon, forrás függvényében. Pl. Menedék Egyesület: befogadó állomások és Fót.	A menedékkérő eljárás idején is legyen lehetőség iskolába járni. Az oktatási intézmények támogatása és érdekeltté tétele. Ha olyan helyen lenne a menedékkérők elhelyezése a kérelmezési időszakban, ahol később támogatott lakhatásban is részesülnének, akkor a motiváció is nagyobb lenne a családok részéről.
A lakóhely szerint illetékes iskolák egy részének extra terhet jelentenek a speciális szükségletű gyerekek	Pedagógus képzések, mentorálás, interkulturális közvetítés szülők-tanárok-gyerekek közt. pl. JMSZ, Kalunba, Menedék	Átfogó szakmai segítségnyújtás (pl. mentorhálózat kialakítása) migráns normatíva (migráns gyerekek után fizetett speciális támogatás, strukturális pedagógiai fejlesztések, pl. MID képzés, továbbképzések)

Előzetes tanulmányok elfogadására nincs egységes gyakorlat	Jogszábéértelmezési segítség iskolavezetőknek. Pl. Menedék	Egyértelmű útmutatás jogszabályi szinten, oktatási és menekültügyi szabályozás összehangolása.
Migrációval kapcsolatos negatív társadalmi attitűd miatt az iskolák egy része hártja a problémát	Helyi együttműködések kialakítása; pedagógusképzések pályázati forrásból; társadalmi tudatosságot növelő iskolai foglalkozások pl. Artemisszió, Menedék, JMSZ	Migrációval kapcsolatos kormányzati kommunikáció megváltoztatása, társadalmi tudatosságot növelő nemzeti programok.
A pedagógusképzésben nincsenek menekültspecifikus kurrikulumok	Civil szervezetek által megvalósított képzések (általában felsőoktatási rendszeren kívül), mentorprogramok Menedék, Artemisszió (régebben)	Menekültspecifikus kurrikulumok beépítése a pedagógusképzésbe pl. interkulturális ismeretek, segítő munka menekültekkel, migráció pszichológiája stb.
A tankötelezettségi korhatár miatt a magyar nyelvet még nem tudó menekült fiatalok nem férnek hozzá a közoktatáshoz	Egyéni megoldások, elkötelezett iskolák JMSZ, Menedék	Tankötelezettség visszaállítása 18 évre; intézmények szakmai motiválása a menekült gyerekek fogadására
Az iskolaérettségi vizsgálathoz, valamint a speciális nevelési igény megállapításához nem férnek hozzá az érintettek	Esetleges megoldások az intézményekben, civil szervezetek segítségével (például tolmácsolásban)	Mérőeszközök kidolgozása (melyek nem a magyar nyelvre épülnek), elterjesztése
A középfokú és a felsőfokú oktatáshoz való hozzáférés nehezítettsége (a magyar nyelvközponúság miatt)	Civil és egyházi szervezetek által megvalósított felvételi előkészítő programok	A valódi tudás és képességek (nem a magyar nyelv ismeretére építő) felmérésére épülő felvételi eljárások kidolgozása és elérhetővé tétele a nem magyar anyanyelvűek számára

Forrás: saját szerkesztés

A fent felvázolt rendszerszintű változások megvalósulásáig azonban helyi, intézményi szinten is sokat tehetnek a pedagógusok, intézményvezetők azért, hogy a menekült gyerekek, tanulók integrációját támogassák. Az iskolai (és a társadalmi) integráció meghatározó eleme a befogadó közeg, és a minél több pozitív, megtartó (kortárs) kapcsolat. Az intézményvezetők saját hatáskörben dönthetnek a menekült gyerekek intézménybe fogadásáról, és lehetőségük van arra, hogy ne kérjék számon a bizonyítványt, és a gyerekeket életkoruknak megfelelő osztályba sorolják, mely elengedhetetlen az említett kapcsolatok kialakítására. Néha elegendő, ha a jogszabályi lehetőségre felhívják az intézményvezetők figyelmét, így a pozitív elbírálás később automatizmussá válhat. Nagyon sokat jelent, ha a menekült osztálytárs érkezésére felkészítik az osztályt (és az iskolát) pozitív, érzékenyítő szemlélettel. Ebben segíthet, ha vannak olyan tanulók az osztályban vagy az iskolában, akik érintettként be tudnak számolni a saját integrációs folyamatukról.

Számos módszertani segédlet elérhető mind az oktatási, mind a tanuláson kívüli integráció támogatására, és a civil szervezetek is rendelkezésre állnak a segítségben. Mindenekelőtt azonban a nyitott, odaforduló, támogató, szükségletekre érzékeny attitűd tudja támogatni az érintetteket.